

ÜLVIYYƏ HACIYEVƏ

ADPU

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

AZƏRBAYCAN VƏ İNGİLIS DİLLƏRİNDƏ SİNTAKTİK BƏDİİ TƏSVİR VASİTƏLƏRİ

Açar sözlər: bədii əsər, məfhum, nitq, spesifik, məcazi məna

Ключевые слова: художественное произведение, концепция, речь, специфический, переносное значение

Key words: literary work, notion, speech, specific, transferred meaning

İfadədə bəzi kəlimələrin təsirini artırmaq üçün onu, cümlə qanunlarının tələb etdiyi kimi deyil, başqa formada işlətməyə **inversiya** (yer dəyişmə) deyilir. Bir qism frezeoloji vahidlər inversiya əsasında sabitləşmişdir. İnversiya yaradan amillərdən biz vəzn, qafiyyə və s. göstərə bilərik. Məs:

Deyirəm, ay kişi, *bir gəl özüənə*

Bu nə işdir, a gül olsun gözüenə! (M.Ə.Sabir)

Əli bəzən *söz qatırdı şirin sözün arasına*

Zərrə fikir verməyərək qolunun yarasına. (S.Rüstəm).

Never have we witnessed such cruel behaviour by one child to another.

Seldom does one hear a politician say 'sorry'.

Əlavə bədii əsərlərin dilini zənginləşdirən və qüvvətləndirən sintaktik vasitələrdən biridir. Əlavə vasitəsilə fikir daha aydın, daha dəqiq və ətraflı nəzərə çarpdırılır. Azərbaycan dilində əsasən xəbərin, tamamlığın və zərfliliyin əlavələrinə daha çox rast gəlinir. Bu həmin cümlə üzvünün məzmununu daha aydın açmaq, oxucuya daha qabarıq çatdırmaq, ifadəni təsirli vermək məqsədi ilə edilir. Məs.:

Sənin kimi rəhbərin əsil cəbhəsi *buradır – kənddir*. (Mir Cəlal).

Mən onlardan yox, *səndən, köhnə dostumdan* kömək istəyirəm (İ.Şıxlı).

Rüxsarə *ıçəridən – pəncərədən* bu tərəfə baxırdı. (S.Rəhimov).

“Steyne rose up, grinding his teeth pale, and with fury his eyes”.

“Sir Pitt came in first, very much flushed, and rather unsteady in his gait”.

‘Daylight was dying, the moon rising, gold behind the poplars.’

Paralellizm və ya sintaktik paralellizm bədii əsərlərdə istifadə olunan sintaktik-üslubi bir vasitədir. Paralellizm fikrin ifadəliliyini, təsir gücünü və emosionallığını artırır. Sintaktik paralellizm dedikdə, bilavasitə bir-birinin ardınca gələn cümlələrin eyni sintaktik və intonasiya quruluşuna malik olması, yəni sözlərin deyil, bütövlükdə sintaktik modelin təkrarı nəzərdə

tutulur. Bədii təsvir vasitələrindən biri olan sintaktik paralellizm həm qədim türkdilli abidələrimizdə, həm folklor nümunələrində (dastanlar, mahnılar, meyxanalar, atalar sözləri və s.) həm də klassik və müasir bədii ədəbiyyatda geniş işləkliyinə malik olan üslubi fiqurdur [1, 118-119]. Məs.:

-Namərdlər, namərdlər!... Gözlü ikən korlar!... Diri ikən ölmüşlər!... (Ə.Haqqverdiyev. Xəyalət).

Məhəbbət yaraşır sənə, göydən enmək yaraşmır heç.

Səadət yaraşır sənə, xəstələnmək yaraşır heç. (X.R.Ulutürk. Xəstələnmə)

Every time you smile at someone, it is an action of love, a gift to that person, a beautiful thing. (Mother Teresa).

That's one step for man, one giant leap for mankind.

I want to have both a new house and a new wardrobe.

Rücu sözünün mənası geri dönmək deməkdir. Bədii ədəbiyyatda deyilən ifadəni və ya fikri daha da qüvvətləndirmək üçün ondan geri dönmək və ya əl çəkmək, onu daha qüvvətli, daha təsirli bir şəkildə deməyə deyilir [2, 216]. Bir fikri söylərkən, müəllif sanki peşiman olaraq geri qayıdır və onu söylədiyi fikrin tam əksi ilə söyləyir. Burada heç bir peşimançılıq yoxdur. Burada heş səhv də yoxdur, ifadəni qüvvətləndirmək üçün ədəbi bir üsul vardır. Məs.:

Səni çox tez ayırdı bizdən ölüm.

Yox, yox əsla sən ölmədin, dirisən,

Ən böyük qəhrəmanların birisən! (A.Səhhət).

Məhəmməd – Aman, bu xəyalımı, rəyamı?

Əsla! Yox, Bu xəyal deyil, özüdür... (B.Vahabzadə)

“Love as if you would one day hate, and hate as if you would one day love”.

Do I love because you're beautiful? Or are you beautiful because I love you? (Oscar Hammerstein).

“Charm is a woman's strength, strength is a man's charm,”

Təkrir dildə ən çox istifadə olunan sintaktik fiqurlardan biridir. Təkrir bədii əsərlərdə söz, ifadə və cümlənin təkrarından başqa bir şey deyildir. Lakin hər təkrarı bədii təkrir adlandırmaq olmaz. Məhz bədii təkrir fikri ifadəli, emosional və təsirli edir, bu və ya digər hadisəni, prosesi nəzərə çarpdırır. İngilis dilində olduğu kimi Azərbaycan dilində də təkririn anafora, epifora, anadiplosis, dövrəvi, dəqiqləşdirici və s. növləri var. Məs.:

Biz sinif mübarizəsi aparırıq. *Biz* cəmiyyətdə istismarçılar ilə mübarizə aparırıq (Mir Cəlal).

Elxan Solmazın qarşısında durdu, odlı baxışlarla sevdiyini *süzdü*, *süzdü*. (S.Dağlı).

- Onun haqqında bir az danışsana, - *dedi. Dedi* və cavab gözlədi. (S.Qədirzadə).

Ah, uşaqlıq, haraya getdin, ah?!

Ah, səadət, necə tez bitdin, ah! (A.Şaiq)

"My life is my purpose. My life is my goal. My life is my inspiration."

"What lies behind us and what lies before use are tiny compared to what lies within us". (Ralph Waldo Emerson).

Blow winds and crack your cheeks! Rage, blow! (Skakespeare, King Lear).

"I knew it. Born in a hotel room and goddamn it died *in a hotel room*".

İfadənin həyəcan etibarilə müntəzəm olaraq yüksəlməsinə və ya alçalmasına **tədris** deyilir. Azərbaycan dilində bu özünü əsasən poeziyada daha çox biruzə verir. Lakin tədris əsərin süjet xəttində də gözlənilməlidir. Roman, hekayə və ya dramlarda hadisələr mümkün qədər bəsitdən mürəkkəbə və ya əksinə inkişaf etdirilməklə ümumi üslub, ahəng pozulmamalıdır. Məs.:

Topla nə gücün varsa, giriş qəti cidalə!

Ya haqqını al, ya əbədi öl, laməhalə!

Qoy, gülləri ya qan sulasın, yaxud əsarət!

Qoy, ya bəşəriyyət yaşasın, yaxud ədalət! (C.Cabbarlı).

"There are three things that will endure: faith, hope, and love. But the greatest of these is love".

When you step out into the jungle, there are three things that you need to be aware of, the time of day, your whereabouts and wild animals.

Let a man acknowledge his obligations to himself, his country, and his God.

Antiteza (bədi təzad) poetik nitqdə geniş şəkildə özünü göstərən və tətbiq olunan bədii təsvir vasitələrindən biridir. Bədii əsərdə məzmunca bir-birinə zidd iki anlayış və ya vəziyyətin qırşılıqlı şəkildə verilməsinə təzad deyilir. Qədim yunanlar antitezaya bədii təsvir vasitəsi kimi xüsusi qiymət vermişlər. Onların fikrincə, antiteza ziddiyyətləri açmaq üçün ən təsirli yollardan biridir [3, 85]. Məs.:

Sən mənə çox güman ki, *yadına salmayırsan*.

Mənsə *unutmayıram* səni bircə an belə. (M.Rahim).

Kifirlərin çoxu qəlbən bir mələk,

Gözəllərin çoxu yüngül, quşbeyin (C.Novruz).

"Patience is bitter, but it has a sweet fruit" (Aristotle).

Love is an ideal thing, marriage a real thing

"Setting foot on the moon may be a small for a man but a giant step for mankind".

Ellips cümlədə hər hansı bir sözün və ya şəkilçinin bilərək və ya bədii effekt naminə tamamilə ixtisarına deyilir. Cümlədə ellipsis hadisəsinin baş verməsi heç də həmin konstruksiyada fikrin yarımçıqlığına dəlalət etmir. Belə cümlələrdə hər hansı cümlə üzvü ellipsisə yalnız o şəraitdə uğrayır ki, cümlənin özündən və ya mətndən bərpası mümkün olsun, yəni burada fikir yarımçıqlığı olmur. K.Abdullayev göstərir ki, “ellipsisli cümlə quruluşunu yalnız formal xarici görünüş baxımından deformasiyaya uğramış kimi qəbul etmək olar” [4, 77]. Məs.:

Məhəmməd – Aman, bu xəyalımı, rəyamı? Əsla! Yox, bu xəyal deyil, özüdür... .

Ələmqulu xan bir varlı – karlı, dövlətli xan idi. Kəndləri, bağları, sürüləri, ilxıları, naxırları, o necə deyərlər, bircə donuzu əskik idi. (Təhmasib M. “Koroğlu”).

Lacy can do something about the problem, but I don't know what (she can do).

She can help with the housework, Nancy can (help with the housework), too.

John can speak seven languages, but Ron can speak only two (languages).

R ritorik sual cümlələri formaca sual, məzmunca isə təsdiq və ya inkar hökmləri bildirir. Ritorik sual cümlələrində cavab danışana məlum olduğu üçün bunlar cavab tələb etməyən sual da adlandırılır. Ritorik sual cümlələri vasitəsilə yazıçı qəti hökmü emosional hisslərlə birləşdirir. Hər hansı bir hadisənin daha təsirli təsviri zamanı da bu sual cümlələrindən istifadə olunur. Məs.:

Bunların təmiz, təbii istək, məhəbbətlərinə müqabil nə demək olar? (Mir Cəlal).

Gəlin, gəlin o murdar adətlərimizlə buna həyat verin görüm. İndi kim Ulduzu dirildə bilər? Hansı ana bir də belə qız doğacaqdır? (S.Rəhman).

Bu dünyada iki gözəlin bir-birinə qismət olduğunu görən varmı? (S.Rəhimov).

“Are these the remedies for a starving and desperate populace?”

“Is the poor privilege to turn the key

Upon the captive, freedom?” (Byron)

You didn't possibly think I would say yes to that did you?

Litota yunan sözü olub, kiçiltmək, əhəmiyyətsizləşdirmək deməkdir. Litota (kiçiltmə) mübaligənin əksi olan bədii təsvir vasitəsidir. Litotadan əsasən, müəyyən hadisəni, əşyanı əsərin ideyasına uyğun olaraq, əslində olduğundan daha zəif, kiçik şəkildə nəzərə çarpdırmaq üçün istifadə olunur. Məs.:

Ağzin kiçik bir püstədir. (S.Vurğun).

Döydü yağış məni, döydü qar məni,
Bir qarışqa minsəm, aparar məni. (O.Sarıvəlli).
Qoşa badam sığmaz bir ağızlım. ("Dədə Qorqud"dan).

"He was no gentle lamb, and the part of second fiddle would never do for the highpitched dominance of his nature" (Jack London).

"I can't get no satisfaction" (The Rolling Stones).

Karen is not unlike her father.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. A.Bəylərova. Bədii dildə üslubi fiqurlar, Nurlan, Bakı, 2008.
2. Hacıyev C.X. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1958
3. Azərbaycan dilinin bədii üslubiyatı (Oçerklər)."Elm" nəşriyyatı, bakı, 1970
4. Abdullayev K.M. Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri. Bakı, Maarif, 1998.
5. Əfəndiyeva.T. Azərbaycan dilinin üslubiyatı (Bədii üslub). Bakı, Elm, 1980
6. <http://examplesyourdictionary.com>
7. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti (4 cilddə). Bakı, Şərq-Qərb, 2006
8. Adilov M., Verdiyeva Z., Ağayeva F. İzahlı dilçilik lüğəti. Bakı, Maarif, 1989
- 9.

U. Hacıyeva

Syntactical Rhetorical Devices in the Azerbaijani and English Languages

Summary

In contemporary linguistics there is a great need to the analysis of stylistic devices. Almost every sentence we use in our everyday speech has a definite meaning from stylistic point of view. Stylistics is a branch of linguistics. Here we mainly deal with rhetorical devices and functional styles of the language. As we mentioned above every sentence deals with a very range of differences. The present article was devoted to the syntactical rhetorical devices. Both Azerbaijani and English syntactical rhetorical devices were included in the article.

Syntactical stylistic devices give different meanings to the utterances. The most noticable syntactical stylistic devices were chosen in the article.

All the definitions given in the article are taken from the latest sources. Definitions and samples from different literary sources were given about each device. These samples were taken from the contemporary works of different Azerbaijani and English authors. Samples given in the articles meets all the norms given to the articles. The list of references given at the end of the article fully completes the theme.

У.Гаджиева

Синтаксические тропы в Азербайджанском и английском языках

Резюме

Современная Лингвистика нуждается в анализе изобразительно-выразительных средств. Можно сказать, что каждое изобразительно-выразительное средство, употребляемое в повседневной жизни, имеет свой особый смысл. Стилистика один из частей лингвистики. Это наука в основном изучает тропы и стили. Исходя из вышесказанного можно сказать, что каждое предложение отличается своеобразием. Статья посвящена синтаксические изобразительно-выразительные средства. Азербайджанские и английские синтаксические изобразительно-выразительные средства были включены в эту статью.

Синтаксические изобразительно-выразительные средства придают предложениям различные смыслы. Самые популярные синтаксические тропы были выбраны в этой статье. Все понятия, использованные в данной статье, были взяты из новейших источников. Даются определения и примеры из различных художественных произведений о каждом тропе. Эти примеры были взяты из произведений различных азербайджанских и английских авторов. Данные примеры выполняют все нормативы, представленные перед статьёй. Список использованной литературы, данный в конце статьи, полностью охватывает тему.

Rəyçi: Nailə Sadıqova

Filologiya elmləri doktoru, professor